

- ◆ Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
- ◆ Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти
- ◆ Східний регіональний науково-мистецький центр НАМ України
- ◆ Харківська державна академія дизайну і мистецтв
- ◆ Кафедра реставрації та експертизи творів мистецтва

30 РОКІВ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

ХАРКІВ 2024

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти
Східний регіональний науково-мистецький центр НАМ України
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
Кафедра реставрації та експертизи творів мистецтва

30 РОКІВ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

Матеріали міжнародної наукової конференції

22 листопада 2024 р.

Міжнародна наукова конференція «30 років кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтва» // Збірник наукових матеріалів. 22 листопада 2024 року, ХДАДМ. – Харків, 2024. – 132 с. (укр., англ. мов.).

У збірнику представлені матеріали Міжнародної наукової конференції «30 РОКІВ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА», яка відбулася 22 листопада 2024 року в Харківській державній академії дизайну і мистецтв.

Тематика конференції: історія реставрації в Україні і світі, історія кафедри РЕТМ ХДАДМ; руйнування мистецьких та культурних пам'яток в Україні в наслідок агресії рф.; стратегії відновлення пам'яток культури і образотворчого мистецтва, пошкоджених внаслідок агресії рф.; превентивна консервація пам'яток мистецтва та культури; традиції та інновації в практичній реставрації творів мистецтва; експертиза творів мистецтва.

Редакційна колегія:

Олександр СОБОЛЕВ. професор, член-кореспондент НАМ України, кандидат мистецтвознавства/PhD, ректор, Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Владислав КУТАТЕЛАДЗЕ. доцент, кандидат мистецтвознавства/PhD, проректор з науково-дослідної роботи ХДАДМ

Вячеслав ШУЛІКА. Художник-реставратор, кандидат мистецтвознавства/PhD, доцент, завідувач кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Голова секції реставрації творів мистецтва ХО НСХУ. м. Харків, Україна

Анатолій ДОЛУДА. Кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Провідний науковий співробітник ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». м. Харків, Україна

Костянтин ЖЕРНОКЛЬОВ. Кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Максим ТЕРЕХОВ. Доктор філософії, художник-реставратор, старший викладач кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Наталія ДЕРИГУЗ. Доктор філософії, художниця-реставраторка, викладачка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Артем ДЕРЕВ'ЯНКО. Художник-реставратор. Старший викладач кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Олена КІШКУРНО. Художниця-реставраторка. Старша викладачка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Наталія АНТОНЕНКОВА. Художниця-реставраторка, викладачка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Катерина ХОМЕНКО. Художниця-реставраторка, викладачка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Текст публікується в авторській редакції.

Автори (для студентів і аспірантів – наукові керівники) несуть відповідальність за зміст і якість наукового матеріалу

З М І С Т

Вячеслав ШУЛІКА, м. Харків, Україна

ТРИДЦЯТЬ РОКІВ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА
ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ 6

Daniel FITZENREITER, м. Потсдам, Німеччина

„DIE HIESIGEN MALER“ POTSDAMER MALER UND RESTAURATOREN IM 18.
JAHRHUNDERT («Місцеві художники». Потсдамські художники та реставратори 18 століття) 11

Олена ЧЕРНЯХІВСЬКА, м. Київ, Україна

МУЗЕЙНА РЕСТАВРАЦІЯ ТА РЕСТАВРАТОРИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ:
ЗДОБУТКИ ТА ВТРАТИ У СВІТЛІ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ 13

Анастасія БОГДАН, м. Київ, Україна

ДВІ СТРАТЕГІЇ В РЕСТАВРАЦІЇ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА ПІСЛЯ АКТУ ВАНДАЛІЗМУ 22

РЕСТАВРАЦІЯ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ

Вячеслав ШУЛІКА, Анатолій ДОЛУДА, Максим КІЛОЧКО, м. Харків, Україна

РАНИ ВІЙНИ: РОЗПИС МИКОЛИ УВАРОВА
В КОЛИШНІЙ САДИБІ МИХАЙЛА СОКОЛОВА У ХАРКОВІ 26

Василь КАРПІВ, м. Львів, Україна

МЕТОД «TRANSFER» ЯК СПОСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ РІЗНОЧАСОВОГО
МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ НА ПРИКЛАДІ КАМ'ЯНИЦЬ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ 30

Максим ТЕРЕХОВ, м. Харків, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА
ЛЬВІВСЬКОЇ СЕЦЕСІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 36

ПРЕВЕНТИВНА КОНСЕРВАЦІЯ

Ігор БАБІЙ, м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ УФ-ФІЛЬТРІВ – ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ
ПРЕВЕНТИВНОЇ КОНСЕРВАЦІЇ ФОТОМИСТЕЦТВА. 42

Арсен ШПАК, м. Львів, Україна

ПРЕВЕНТИВНА КОНСЕРВАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ
НЕ ІНВАЗИВНИЙ ПРОЦЕС ЗБЕРЕЖЕННЯ ДРУКОВАНИХ ПАМ'ЯТОК 45

ЕКСПЕРТИЗА ТА РЕСТАВРАЦІЯ МИСТЕЦЬКИХ ПАМ'ЯТОК

Артем ПОГРІБНИЙ, м. Харків, Україна

ДОСВІД РЕСТАВРАЦІЇ І АТРИБУЦІЇ КАРТИНИ «ТОВІЙ З АНГЕЛОМ»
З ЗБРАННЯ ПОЛТАВСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ 50

Олена АНДРІАНОВА, Світлана БІСКУЛОВА, Максим САГАЙДАК, Валерія ЛЕОНЕНКО, м. Київ, Україна

ЖАНРОВА СЦЕНА РОБОТИ НЕВІДОМОГО ГОЛЛАНДСЬКОГО
ХУДОЖНИКА ХVІІ СТ. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ 54

УДК: 75.025.4

**Вячеслав ШУЛІКА, Анатолій ДОЛУДА,
Максим КІЛОЧКО**

Харків, Україна

РАНИ ВІЙНИ: РОЗПИС МИКОЛИ УВАРОВА В КОЛИШНІЙ САДИБІ МИХАЙЛА СОКОЛОВА У ХАРКОВІ

Статтю присвячено історії побутування та порятунку монументального панно М. Уварова в колишній садибі М. Соколова у Харкові, що зазнало значних руйнувань внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році.

Ключові слова: М. Уваров, О. Бекетов, монументальний живопис, монументальне панно, реставрація, консервація.

The article is dedicated to the history and preservation of the monumental panel by M. Uvarov in the former estate of M. Sokolov in Kharkiv, which suffered significant destruction as a result of the full-scale invasion of the Russian Federation in 2022.

Keywords: M. Uvarov, O. Beketov, monumental painting, monumental panel, restoration, conservation.

Будинок купця Михайла Павловича Соколова у Харкові (вул. Благовіщенська 17), був побудований в стилі неоренесансу у 1899 р. за проектом академіка архітектури О. Бекетова. В створенні проєкту будівлі брало участь архітектурне бюро О. Бекетова, серед очільників якого був видатний художник та архітектор В. Кричевський. Стеля центральної зали другого поверху будівлі була прикрашена живописним панно роботи відомого харківського живописця Миколи Уварова.

Ймовірно після приходу до влади першого радянського уряду у Харкові в грудні 1917 р. родина Соколових виїхала з міста, а особняк на Благовіщенській вулиці був покинутий, згодом розграбований. У 1922 р. вулиця була перейменована на честь К. Маркса, а з 1923 р. в колишній садибі Соколових був відкритий шкірно-венерологічний диспансер, якому належить будівля й зараз. Незважаючи на зміну призначення будівлі, окремі приміщення колишньої садиби зберегли автентичний інтер'єр, разом з ліпниною, люстрами та монументальним панно на стелі.

Автором монументального панно став Микола Митрофанович Уваров. Художник народився в м. Богодухів (Харківська губ.) у 1861 р., навчався у Харківський

Іл. 1. Будинок М. Соколова у Харкові. Фото з відкритих джерел

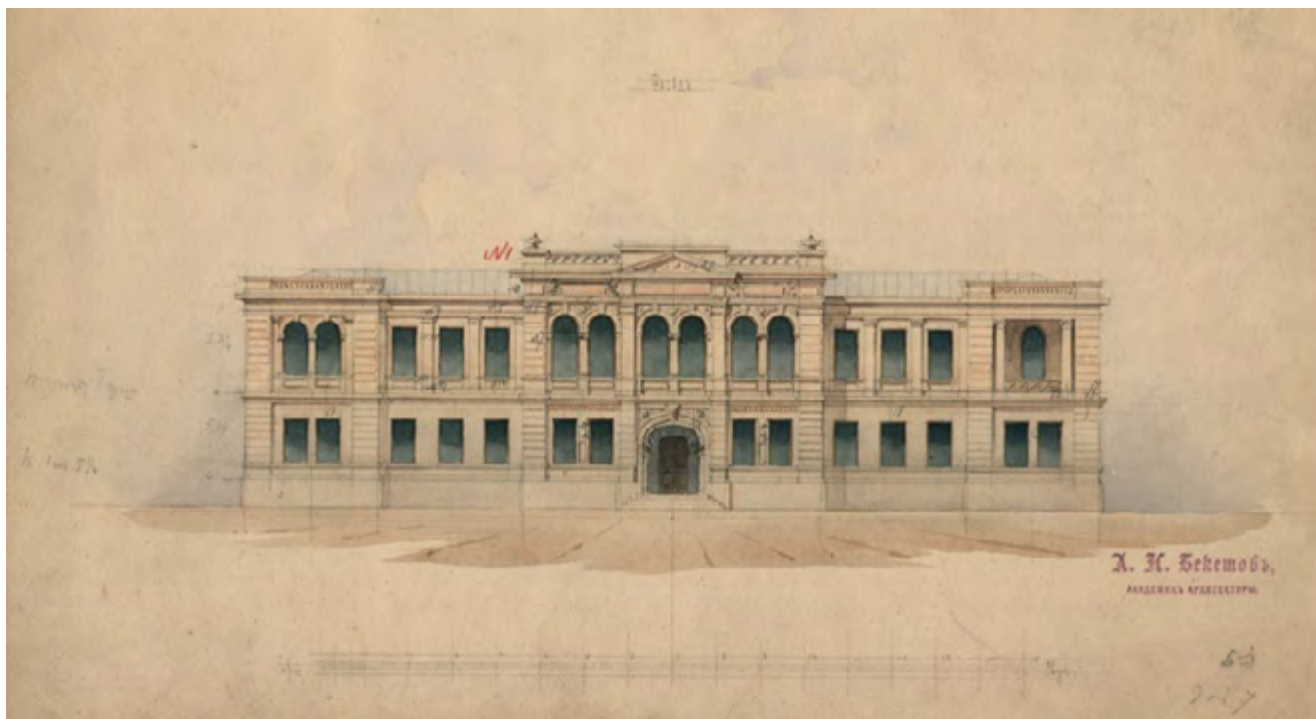
рисувальній школі та в Імператорській академії мистецтв, яку закінчив у 1890 р. Після закінчення навчання художник повернувся до Харкова, де вів активне творче, викладацьке та громадське життя. Він викладав у Харківській жіночій гімназії Є. Драшковської (1898), Харківському технологічному інституті (1916 – 1919), Харківському художньому інституті (1929). Як громадський діяч був членом харківського «Гуртку місцевих художників» (1900 – 1908), одним із засновників Товариства Харківських художників (1905 – 1918), член Харківського літературно-художнього гуртка (1912), член музейної комісії Міського художньо-промислового музею (1910 – 1914), згодом реставратор музею, член наглядового комітету Харківського художнього училища (1916).

У 1903 – 1908 рр. М. Уваров разом із М. Самокишем та С. Васильківським виконував розписи в будівлі Полтавського земства, яке було побудоване за проєктом В. Кричевського, співпрацював з О. Бекетовим, виконував розписи до інтер'єрів бекетівських будівель. Наразі, у Харкові крім розпису в колишньому будинку М. Соколова, зберігся розпис стелі колишнього будинку О. Бекетова (зараз Будинок вчених), який славетний архітектор спроектував для себе.

М. Уваров помер з голоду в окупованому Харкові у 1942 р.

У вересні 2020 р. розпис М. Уварова в колишній садибі М. Соколова був досліджений співробітниками кафедри РЕТМ ХДАДМ А. Долудою та В. Шулікою.

На монументальному панно М. Уварова зображена сцена з античної міфології, де на тлі хмар зображені напівоголені жінки, що летять. Фігури жінок зображені в складних ракурсах, утворюють гірлянди. Жінки в руках тримають рожеві троянди, розвиваються драпірування. У верхній частині розпису зображений купідон із луком, що цілиться в жінку в центрі композиції. В нижній частині розпису інший купідон випускає з клітки голубів.

Іл. 2. Проєкт фасаду будинку М. Соколова. Фото з відкритих джерел

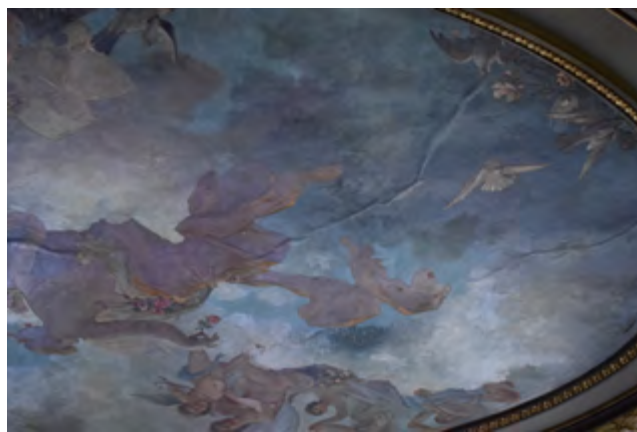
Іл. 3. М. Уваров. Розпис стелі будинку Соколова у Харкові.
Фото В. Шуліки, 2020 р.

Іл. 4. М. Уваров. Розпис стелі будинку Соколова у Харкові.
Фрагмент. Фото В. Шуліки, 2020 р.

Іл. 5. М. Уваров. Розпис стелі будинку Соколова у Харкові.
Фрагмент. Фото В. Шуліки, 2020 р.

Іл. 6. М. Уваров. Розпис стелі будинку Соколова у Харкові.
Фрагмент. Фото В. Шуліки, 2020 р.

Ил. 7. М. Уваров. «Апофеоз Аполлона».
Розпис стелі будинку О. Бекетова у Харкові.
Фото В. Путятіна

Ил. 8. Зруйнований дах колишньої будівлі М. Соколова.
Фото з відкритих джерел, 2022 р.

Цікавим є те, що назву панно в колишній садибі М. Соколова зазвичай позначають як «Апофеоз Аполлона», але на цьому розписі взагалі не виявлено персоналій чоловічої статі, зокрема Аполлона. До того ж, під час дослідження творчості М. Уварова було встановлено, що й розпис в колишньому будинку О. Бекетова теж має назву «Апофеоз Аполлона», але в розпису будинку О. Бекетова дійсно зображений Аполлон, навколо якого в хмарах летять музи з символами творчості (скульптура, живопис, музика). Жінка у фрїгійському ковпаку одягає лавровий вінок на Аполлона. Тобто назва «Апофеоз Аполлона» стосується розпису будинку

Ил. 9. Розпис М. Уварова після руйнування даху будівлі.
Фото М. Кілогко, 2022 р.

Іл. 10. Розпис М. Уварова після руйнування даху будівлі.
Фото М. Кілогко, 2022 р.

Іл. 11. Розпис М. Уварова після консервації. Фото М. Кілогко, 2022 р.

О. Бекетова, а не розпису будинку М. Соколова, тому точну назву цієї композиції треба ще встановити.

Було встановлено, що розпис стелі має овальний формат, розмір 3,4х5,2 м., виконаний на середньозернистому полотні гарнітурного переплетіння олійними фарбами. Панно можна вважати умовно рухомою пам'яткою, тому що воно було змонтоване на дерев'яний щит, який був вставлений в стелю через наскрізний отвір. З боку горища, для тримання дерев'яного щита була побудована спеціальна металева конструкція. Основа розпису (полотно) мало здуття, деформації. Ґрунт ймовірно фабричного виробництва, має сірий колір. Фарбовий шар мав незначну фактуру, з нерівномірною пожовтілою лаковою плівкою.

Огляд фарбового шару виявив, що живописне панно М. Уварова неодноразово реставрувалося. На поверхні фарбового шару містилися локальні записи та прописи. Приблизна площа записів та прописів дорівнювала 25%. На поверхні розпису виявлені великі ділянки живопису, на яких утворилися кракелюри різного розміру, які були утворені в структурі ґрунту та фарбового шару. Окремі ділянки фарбового шару мали відшарування від ґрунту та погрожували осипами. До того ж розпис мав шар пилових забруднень.

У 2020 р. був складений план реставраційних робіт, але роботи не були розпочаті через брак фінансування.

14 березня 2022 р. в результаті влучання російської ракети був зруйнований дах будівлі, розпочалася пожежа. Металева конструкція, що тримала живописне панно вціліла, але через потрапляння великої кількості вологи відбулося відокремлення полотна від дерев'яного щита. Панно М. Уварова опинилося на підлозі в калюжі води. На жаль, через систематичні обстріли Харкова в перші місяці повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну, на зруйновану пам'ятку звернули увагу не одразу. Після руйнування будівлі, панно М. Уварова залишалося на підлозі, але його перегорнули лицевим боком догори, переклали цигарковим папером та пакувальним папером, для вилучення залишків вологи з полотна.

Лише влітку 2022 р. стало широко відомо, що панно М. Уварова знаходиться на грані повної втрати. Пошуком шляхів порятунку панно займалися музейники та реставратори Харкова, серед яких В. Мизгіна, директорка Харківського художнього музею, О. Омельник, завідувач Харківською філією ННДРЦУ, співробітники ХДАДМ К. Бондренко та А. Долуда. Було вирішено перенести панно М. Уварова до Харківського художнього музею. Великою проблемою стало те, що через бойові дії більшість реставраторів покинуло місто, не було можливості придбання відповідних матеріалів.

15 липня 2022 р. пошкоджене панно було оглянуто доцентом каф. РЕТМ А. Долудом та художником-реставратором М. Кілогком в колишньому будинку М. Соколова. За результатами огляду був складений відповідний опис, який зафіксував, що панно М. Уварова знаходиться у вкрай незадовільному стані. Залишене на підлозі панно продовжувало вбирати в себе вологу, яка потрапляла до приміщення через зруйнований дах будівлі. Живопис має великі втрати, основа має значні деформації та забруднення.

Транспортування панно М. Уварова з будинку М. Соколова до приміщення Харківського художнього музею було здійснено завідувачем Харківської філії ННДРЦУ О. Омельником. За справу консервації живопису взялися художники-реставратори «Cadmium Art Center» М. та В. Кілогко. Консультації щодо консервації живопису в режимі он-лайн здійснював доцент каф. РЕТМ В. Шуліка. Роботи проводилися при сприянні та фінансовій підтримці БТ «Благодійний фонд родини Алчевських-Бекетових», Фонду громади Харкова «Толока» та Товариства побратимства Харків Нюрнберг (Partnerschaftsverein Charkiw-Nürnberg).

Панно було просушене в приміщенні Харківського художнього музею, виконано зміцнення фарбового шару і ґрунту, частково усунуті деформації основи.

Наразі живописне панно М. Уварова законсервоване. Після перемоги України є необхідність в продовженні досліджень, реставраційних робіт та визначення подальших умов експонування твору.